

Bednatics Gábor: *Modern mítoszok és az újraírás lehetőségei. A líraolvasás esélyei a 21. században*

Budapest, Ráció Kiadó, 2016 (Ráció–Tudomány 23), 168 l.

Bednatics Gábor legújabb, *Modern mítoszok és az újraírás lehetőségei* című kötete változatos tematikájú tanulmányok gyűjteménye. Az olvasó mégsem érzi magát elveszve az irodalom fordulókka teli útvesztőjében, mert a kérdésfeltevések átfogó problémákat aktivizálnak, amelyek a könyv szövegeit behálózva képesek megteremteni az átjárhatóságot és az összefüggést a fejezetek között. Az értelmezések a modern költészet és médiumok viszonya felől közelítenek a kiválasztott alkotásokhoz, az írást, az irodalom anyagi feltételrendszerét, tér-idő, kép-hang kölcsönhatásait szem előtt tartva.

Az első két tanulmány (amelyek bár közös címmel rendelkeznek – *A modernség ambivalenciái* –, külön-külön is megállják a helyüket) a választott korszakot kontextualizálják, időbeli elhelyezkedését és törekvéseit egyaránt feltárva. A szimbolikussá váló Ady-kötet, az *Új versek* megjelenése és fogadtatása kapcsán mutatják be, mennyire megkérdőjelezhető egy irodalmi esemény pontualitása, és hogy az anómáliák az idő linearitásában szerves részét képezik a modernségnek. A modernség paradox elvárása, egy adott időszakhoz kötni a folytonos megújulást, ugyanis „eleve kudarcra ítélt” (27).

A tanulmányok ennek az időbeli orientációnak megfelelően a klasszikus modernségre fókuszálnak, azon belül egy-egy kanonikus alkotásnak adják újszerű megközelítését. Ady, Babits és Kosztolányi, akik nemcsak a Nyugat emblematikus figurái, hanem egyben a kötet kulcsfigurái is, szövegei az interpretációkban egymással szembesítve, egymást olvasva helyezkednek el a könyv lapjain. Konstellációik a modernség innovatív értelmezési lehetőségeire tesznek ajánlatokat, ugyanakkor párbeszédbe lépnek későmodern alkotásokkal is.

Mindemellett feltűnnek a kötetben olyan szövegek, amelyek a triumvirátusnak kifejezetten egy-egy tagját emelik ki. Ezek közé tartozik az *A kimondás ellenében ható hang alakzatai Ady Endrénél* címet viselő, a szerző Adyhoz kapcsolódó korábbi kutatási eredményeit továbbgondoló tanulmány. A költemények vizualitásának ellenálló auditív effektusok kerülnek előtérbe az elemzések során, hangsúlyozva, hogy a két médium (látható és hallható) szembenállása felbontja a leképező kísérletként elgondolt látásfelfogást. A választott Ady-versek problémaérzékeny értelmezése meggyőzően támasztja alá a megközelítés szempontjainak produktivitását. Szorosan kapcsolódik ehhez a nézőponthoz a Babits első kötetét tárgyaló tanulmány, minthogy szintén

a képpalkotás kérdéseiből indul ki. A kötetkompozíció javára írható, hogy ez a két tanulmány közvetlenül egymás mellett olvasható, sőt a kötet egészéről elmondható, hogy az elrendezés kedvez a lineáris olvasásnak, mivel a kötetet az egymáshoz szorosabban kötődő szempontú tanulmányok egymásmelletti szervezi. A *Himnusz Irishez* című vers interpretálása közben a szerző W. J. T. Mitchell látszólag hihetőnek tűnő kijelentésének adja megnyugtató cáfolatát. Az ekphrasztikus remény leírásakor Mitchell azzal provokálja az ekphrasztikus nyelvi interpretálását, hogy annak nincs olyan nyelvi jellemzője, amelyben mássága (egyéb leíró részekhez képest) megmutatkozna. Bednatics viszont rávilágít: nem grammatikai szinten, hanem poétikai, retorikai szinten megy végbe mindaz, ami létrehozza a Mitchell által hiányolt másságot. Így a „nyelvi közeg önnön »másikával« való szembenézése” (79) más irányba tereli az értelmezést, mint amerre az idézett Mitchell-szöveg halad, elkerülhetővé téve Mitchell harmadik fázisának, az ekphrasztikus félelemnek – miszerint eltűnőben van a verbális és a vizuális reprezentáció közötti különbség, és az ekphrasztikus figuratív, képzeleti vágya szó szerint vagy ténylegesen valóra válhat – a megjelenését. És innen már csak egy lépés a Pygmalion-mítosz, amelyről a kötet másik fejezetében esik szó.

A könyv tovább árnyalja a vizualizáció és leírhatóság szembesülésének problémáját a tájleírásokat taglaló fejezetben. A tanulmány a korszak irodalmának előzményeire is kitekint, a Petőfitől kiindulva, a nemzeti identitás részévé váló alföldi tájról kialakult mítoszokat mozgósítva kínál más szempontrendszerű olvasási stratégiákat a téralapú ábrázolások esetében. Babits kanonikus művében, a *Messze... messze...* első versszakában mutat rá kép és hang együttműködésére, és hogy a „spanyol nyelv vokális imitációja” (112) miként idézi meg az idegen országot. Kísérletet tesz továbbá egy Juhász Gyula vers recepciótörténetének átbillentésére is, és amennyiben elfogadjuk a szerző következtetését, miszerint a *Magyar táj, magyar ecsettel* című versről született szekunder irodalom pusztán a címet értelmezi a vers helyett, a tanulmányban képviselt, a versnyelvre odafigyelő interpretációs irány hiánypótlónak tekintendő. Egy, a magyar nemzeti identitáshoz tapadt másik fogalmat, a forradalmat is játékba hozza a kötet, ez esetben Babits és Ady egy-egy alkotásán (*Rohanunk a forradalomba, Május huszonhárom Rákospalotán*) keresztül tapasztalhatjuk meg, a nyelv eseményteremtő képessége milyen jövőképeket eredményezhet.

Ehhez a kérdéskörhöz organikusan illeszkedik a könyv impresszionizmussal foglalkozó része. Ebben egyik költő sem kerül külön reflektorfénybe – habár ez a fejezet egy másik, egy Ady-interpretációra épülő fejezettel együtt válik teljessé, és így alkotnak egy nagyobb egységet (*A medialitás mint az irodalomtörténet-írás provokációja*) –, mégis önmagában is termékeny problémákat vet fel az irodalom működés módjával kapcsolatban. A korábbiakban kiemelt auditív és vizuális médiumok kölcsönhatásain túl a képzőművészeti ágak határterületeit a hangulat fogalma felől közelíti meg. A képzőművészek közül például Mednyánszky László, az irodalmi téren pedig a ködlovagok, köztük a Cholnoky testvérek nyerhetnek új megvilágítást,

ha az atmoszferikus médiumon keresztül az ábrázolás mikéntje válik hangsúlyossá. Mindezt az impresszionizmus témaválasztásából adódóan a kötetben vissza-visszatérő tájköltészet idézi meg.

A terek leírhatósága felől vizsgálja Babits líráját *Az irodalom térbeli emlékezete* című szöveg is. Baudelaire alkotásait olvassa együtt Babits várostematikájú verseivel, de az elemzés végére egyértelművé válik, hogy nem pusztán a tematika az érintkezési pont, hanem a nyelvi alkotásmód előtérbe kerülése is fontos kapocs. A korszak szempontrendszer felől is meghatározó, hogy tér és emlékezés kapcsolatának feltárásában „a modern költészet kezdetétől fogva érdekelt” (101), de még fontosabb, hogy ezek a kérdések a 21. században aktualizálódnak, mivel napjainkban „az emlékezés tere és helyei jóval nagyobb szerepet kapnak” (98).

Mindennapjaink egy szeletét tematizálja *A felforgató írás* című, a technikai vívmányok terjedésének tapasztalatát értelmező szöveg. Kosztolányi észrevételeiből, illetve a küssé a kánon szélére szorult Tóth Árpád költeményeiből kiindulva teszi szemléletessé: nem is olyan hosszú az út a technika iránti lelkesedéstől a riadalomig. A szembesülés a nyelv anyagi természetével túllép a szubjektum általi irányítás vagy uralás hatókörén, mígnem a géppel szemben az ember válik „kiszegítő mechanizmussá, nem pedig fordítva” (145). Habár az irodalomtudomány részéről Tóth Árpád nem tartozik a jelen legolvasottabb szerzői közé, mégsem annyira meglepő a feltűnése, miként az irodalmi kánon periférikus alakjáé, Inczédi Lászlóé, kinek *Reggel és este* című verse a későmodernség paradigmaticus alkotásával, József Attila *Eszméletével* kerül egy lapra: szó szerint, a két, egymás mellett elhelyezkedő verstest a vizualitás és akusztikus médiumokon keresztül körvonalazza klasszikus modernség és későmodernség nyelvi teljesítményekből adódó kapcsolatát, ugyanakkor különbségeit is.

Hasonlóan jut el az összehasonlító olvasásmóddhoz József Attila *Ki-be ugrál* című versének interpretációja. A Kosztolányi-áthallásokat figyelembe vevő intertextuális olvasat a semmi tapasztalatának kétféle lehetőségét mutatja fel, kiemelve a tematikus és poétikai szint közti eltéréseket. Ugyanakkor ez a fejezet szembeállítja a két verset egymás felől értelmező irodalomszemléletet más irodalomtudományi stratégiákkal, így például pszichoanalitikus megközelítésekkel, amelyeknek erős kritikáját kapjuk. A tanulmány több mint egy oldalon át imitálja a vers ilyen szempontú olvasatát, hogy végül bemutassa annak működésképtelenségét. A cáfolat azonban nem éri a könyv olvasóját meglepetésként, az érvelésen érezhető, hogy eleve azért jött létre, hogy megtagadtathasson. Áruklódó például, hogy az egész részt az „állítólag” kifejezés vezeti be. Ennek ellenére érvei – miszerint a pszichoanalízis eredményeire támaszkodó értelmezés egyoldalúvá teszi az allegóriákat, így „nem annak a dolognak az interpretációját hajítja végre, amelyet célul tűzött ki magának” (151) – teljes mértékben elfogadhatóak, és a reprezentációelvű olvasatok problematikusságának nagyon jó összefoglalását nyújtják. Nem mindegy ugyanis, hogy az interpretáció a műalkotással foglalkozik, vagy a mögötte lévő, ábrázoltnak vélt dologgal.

Ugyanez a problémakör bontakozik ki *Az emberi test formációi az esztétizmusban* című fejezetben, ahol szintén a reprezentációt érintő kérdésekből (ábrázolt és ábrázolás viszonya) adódik, hogy Ovidius Pygmalion-történetének művésze előtt rejtve marad, hogy „alkotása voltaképp egy mű” (90). Mítoszának alkotás és befogadás kérdését érintő hatása érzékelhető a magyar irodalomban is. Kosztolányi *Arany-alapra arannyal* és Babits *Hegeso sírja* című alkotásai jelzik, hogy „a reprezentáltként és a reprezentáció közvetlenségének ellenálló” (90) test materialitásával ellehetetleníti a reprezentáció elvű művészetkonceptiót. Az önmagukat színre vivő szövegek nem az ábrázolásra törekvő, a festett szőlő szemével csupán az állatok szemét megtévesztő Zeuxisz festményével hozhatók rokonságba, hanem az embert is megtévesztő Parrhasiosz festményéhez állnak közelebb: céljuk nem az ábrázolás, hanem az illúziókeltés. Miként a fejezet, az egész tanulmánykötet is a mű és a befogadás kérdéseit helyezi előtérbe, így érthető, hogy a könyv borítóját Jean-Léon Gérôme *Pygmalion és Galatea* című festménye díszíti, a szobor-szöveg-festmény hármas áttételen keresztül jelezve, hogy a tanulmányokban jelentős szerep jut a vizuális kultúrának és művészeti ágak közti interakcióknak.

A tanulmánykötet a századforduló irodalmán keresztül olyan kérdéseket vet fel, amelyek napjaink irodalomértésének szerves részei. Erre utal az alcím is: *A líraolvasás esélyei a 21. században*. Mindennek megértéséhez elengedhetetlen az elméleti kérdések megidézése. A bevezető fejezet teljes joggal hívja fel a figyelmet az elméleti szövegek által felvetett témák megkerülhetetlenségére. Ebből adódóan Bednancics hatalmas elméleti apparátust mozgósít, a lapokon sorra megtalálhatjuk az olyan ismerős neveket, mint például Habermas, Assmann, Gumbrecht, Jauss, Paul de Man.

A tanulmányok szerkezetüket tekintve egységesek: az elméleti, felvezető részt követi a szövegek olvasására, intertextualitásokra hagyatkozó applikáció, zárásul pedig, már-már kényeztetve az olvasót, szinte minden esetben találunk egy frappáns, tömör összefoglalást. Ebből kifolyólag elmélet és gyakorlat szétválaszthatóságát maguk a fejezetek is színre viszik, de a szembenállás mégsem elhatárolódásként vagy ellentétként érvényesül, miként ezt a bevezető fejezet Arisztotelész-hivatkozása is megerősíti. Ám vélhetően az elmélet létjoga mellett érvelő, kissé védőbeszéd-jellegű szöveg a másként vélekedőket nem fogja meggyőzni, így legfeljebb annyit képes elérni, hogy az egyetértő olvasók mindeközben lelkesen bólogassanak (magam is ezt tettem). A bevezető ugyanakkor nagy segítséget jelenthet az olvasónak, hiszen jól megragadhatóan és érthetően körvonalazza a következő szövegek irodalmi felfogását, így a könyv befogadójának elvárásai ennek megfelelően alakulhatnak.

A korábbiakban említettek mellett a kötet kiemelendő, jelentős teljesítménye, hogy az elméleti és irodalmi alkotásokon túl a recepciót is olvassa. Rámutat, hogy a szekunder irodalom olykor paratextusokra korlátozódik, vagy hogy egy-egy interpretáció a közönség reakcióra jobban figyel, miként a szövegre magára. Az irodalmat mint eseményt hangsúlyozza, a nyilvánosság és annak szerkezetváltásait is

szem előtt tartva. Az idézett befogadástörténeti munkák izgalmas távlatokat nyitnak, az érdeklődést kiváltó citátumok a forrásszöveg kézbevétele felé terelheti az abban motiváltakat. Természetesen nincs ez másként a szépirodalommal sem, az innovatív szempontú olvasatok újraolvasásra szólítanak. Búgnak a nyugatosok: auditív effektusaikkal, öntükrözésükkel a szövegre irányítják a befogadói tekintetet, miként Ady *Búgnak a tárnák* című verse. Az olvasó pedig, aki már teljesen elmerült az egymásba vezető értelmezések labirintusában, azt nem is keresve talál rá a könyvből kivezető útra, mely a klasszikus modernség szerzőinek szövegeihez vezet, nem feledve az egész irodalomértésünk számára kijelölt irányvonalat, miszerint nem az a fontos immár, mi az, amit a médiumok segítségével tapasztalhatunk, hanem az, hogyan válik egyáltalán hozzáférhetővé ez a tapasztalat (11).

Surányi Beáta